

КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ

ТРЭЦІ (АБЛАСНЫ) ЭТАП XXXI РЭСПУБЛІКАНСКАЙ АЛІМПІЯДЫ. 2014/15 НАВУЧАЛЬНЫ ГОД (ІХ КЛАС)

Заданне 1. Размяркуйце словы па групах згодна з правіламі, якім адпавядае правапіс прапушчаных літар. Упішыце словы ў таблицу, сфармулюйце адпаведныя арфаграфічныя правілы.

Максімальная колькасць балаў – 5

(0,2 бала – за кожнае правільна запісанае слова;

1 бал – за кожнае правільна сфармуляванае правіла).

Гл...таць, без...ніцыятаўны, над...шоў, ток-шо..., бр...во, кр...вавы, фра..., дэз...нфекцыя, пад...граць, гр...моты.

Групы слоў	Арфаграфічныя правілы

Заданне 2. З прыведзеных фразеалагізмаў утварыце сінанімічныя пары, упішыце іх у таблицу.

Максімальная колькасць балаў – 5

(1 бал – за кожную правільна ўтвораную сінанімічную пару).

Рассыпацца дробным макама, сесці ў лужыну, бабка надвое варажыла, шапку ў ахалку, з макава зерне, як старой бабе сесці, ламаць шапку, віламі па вадзе пісана, лахі пад пахі, сесці макама.

Фразеалагізмы-сінонімы

Заданне 3. Па прыведзеных артыкулах вызначце тып слоўнікаў, з якіх яны ўзяты (напрыклад: *слоўнік антонімаў, арфаграфічны слоўнік* і да т. п.). Адказ запішыце ў таблицу.

Максімальная колькасць балаў – 5

(1 бал – за кожны правільна вызначаны тып слоўніка).

Слоўніковы артыкул	Тып слоўніка
КОПАНКА , -і, <i>ДМ</i> -нцы, <i>мн.</i> -і, -нак, ж. Выкапаны штучны вадаём, запоўнены вадой; сажалка. <i>прым.</i> копаначны , -ая, -ае	
ГОСПИТ//АЛЬ шпіталь, -ля <i>м.</i> ; ~АЛЬНЫЙ шпітальны	
КОМІН, ТРУБА; ДЫМАР (<i>абл.</i>). Вецер вые, не сціхае, дзіка ў <i>коміне</i> шуміць... (<i>Я. Колас</i>). Заводаў адноўлена многа, і <i>трубы</i> над імі дымяць (<i>М. Машара</i>). Вунь прыстань, вунь заводаў <i>дымары</i> ... (<i>А. Зарыцкі</i>)	
па-вод-к-(а) – <i>прыст.-суф., ад вад-(а), чарг. а / о</i>	
Хто зявае, той ваду сярбае (хлябае). <i>Гаворыцца з неадабрэнным пра чыю-небудзь някемлівасць, няспрытнасць, што вядзе да адмоўных вынікаў у жыцці. Вот у цябе што ў хаце? Крэслы абшарпаныя. На сценах пустэча. А ў мяне... Ты быў у мяне? То-та ж... Трэба ўмець жыць. Хто зявае, той ваду сярбае</i> (<i>І. Макаловіч. Версія капітана Барташа</i>)	

Заданне 4. Запішыце назвы асоб мужчынскага полу, утварэнне якіх адпавядае прапанаваным схемам (*па адным прыкладзе на кожную мадэль*).

Максімальная колькасць балаў – 5

(1 бал за кожнае правільна напісанае слова).

Мадэль	Назва асобы мужчынскага полу
1) аснова дзеяслова + <i>-льнік-</i> (□)	
2) аснова назоўніка + <i>-ар-</i> (<i>-яр-</i>) (□)	
3) <i>пра</i> + назоўнік	
4) <i>су</i> + аснова назоўніка + <i>нік</i> (□)	
5) аснова назоўніка + злучальная галосная + аснова дзеяслова + <i>о</i> (□)	

Заданне 5. Адзначце нумары груп назоўнікаў, якія могуць спалучацца са зборнымі лічэбнікамі *двое, трое* і інш.

1 бал за кожны правільна вызначаны рад.

1) Паранены, сястра, верабей; 2) акуллары, людзі, вараняня; 3) сяброўка, пчаляр, сані; 4) гусь, вучань, рабочы; 5) настаўнік, нажніцы, лісяня; 6) паляўнічы, сабака, твор; 7) дзверы, абцугі, конь; 8) алімпіец, дзіця, запрошаны.

Адказ: _____.

Заданне 6. Прачытайце ўрывак з беларускай народнай казкі "Былінка і верабей". Запішыце вылучаныя дзеясловы ў форме 2-й асобы множнага ліку цяперашняга часу.

Максімальная колькасць балаў – 5

(1 бал за кожнае правільна напісанае слова).

...Заіскрылася сонейка – і давай ястрабу смаліць крылы, сляпіць яму вочы. Ён паляцеў курэй *дзерці*, куры пайшлі чарвей дзяўбці, чэрві пайшлі доўбню тачыць, доўбня пайшла валоў *біць*, вол пайшоў ваду піць, вада пайшла агонь тушыць, агонь пайшоў вяроеўкі *паліць*, вяроеўкі пайшлі людзей вязаць, людзі пайшлі ваўка біць, воўк пайшоў казу *есці*, каза пайшла былінку *грызці*, былінка пачала верабейку калыхаць.

Незначальная форма дзеяслова	Дзеяслоў у форме 2-й асобы множнага ліку
дзерці	
біць	
паліць	
есці	
грызці	

Заданне 7. Перадайце адпаведнасць паміж беларускімі словамі і іх значэннем, якое запісана паруску. Адказ запішыце ў форме літарна-лічбавага спалучэння (напрыклад, А2, Б1, В3, Г5, Д4).

Максімальная колькасць балаў – 5.

Беларускае слова	Адпаведнае значэнне ў рускай мове
А. Багáč	1. Клинышек для закрепления косы
Б. Вожаг	2. Нитяная или проволочная петля для застёгивания крючка в одежде
В. Гафтка	3. Черенок ухвата, кочерги, помела и т. д.
Г. Запатылак	4. Начало пахоты
Д. Заворыны	5. Рождество Пресвятой Богородицы

Адказ: _____.

Заданне 8. Вызначце вершаваны памер у прапанаваных урыўках з твораў беларускіх паэтаў і запішыце яго назву. Памятайце, што ў памерах, утвораных двухскладовымі стопамі, сустракаюцца пропускі метрычнага націску.

Максімальная колькасць балаў – 4.

1. Ён ведаў, што цемрадзь адыйдзе і згіне, / Што звон кайданоў разаб'ецца аб скалы... ("Янку Купалу". П. Броўка).

2. Роднае слова – страла Перунова / Ў чорныя сэрцы выроддзя ("Роднае". В. Зуёнак).

3. Там, дзе нізка схіліліся хаты, / Ля ракі, дзе гамоніць аір! / Там, дзе ў пушчы па хвоях кудлатых / Мігацяць Беларусі страі! ("Прыпыніла свой голас жалейка...". У. Дубоўка).

4. Раскінуліся дзве палескіх вёскі / На супрацьлеглых берагах Сажа. / Тут песень чутны адгалоскі: / Рака – паміж народамі мяжа ("Раскінуліся дзве палескіх вёскі...". М. Аўрамчык).

Заданне 9. Устанавіце адпаведнасць паміж імянамі беларускіх пісьменнікаў, асветнікаў і фактамі іх біяграфій. Адказ запішыце ў форме літарна-лічбавага спалучэння (напрыклад, А2, Б1, В3, Г5, Д4).

Максімальная колькасць балаў – 6.

А. Кірыла Тураўскі	1. Нарадзіўся на Міншчыне. Вучыўся ў Нясвіжы. За арганізацыю настаўніцкага з'езда быў асуджаны на тры гады астрога. Вядомы як паэт, празаік, драматург. Аўтар такіх кніг, як "Песні жалбы", "Родныя з'явы" і інш. Яго імя носяць школы, плошчы, вуліцы гарадоў і вёсак не толькі Беларусі, але і іншых краін
Б. Ян Баршчэўскі	2. Нарадзіўся на Міншчыне. Удзельнічаў у падпольным руху, за што быў арыштаваны і сядзеў у Лукішках. Аўтар зборнікаў паэзіі "На этапах", "Каб ведалі", "След бліскавіцы", "Збор калосся" і інш. Яго імя носіць адзін з беларускіх універсітэтаў
В. Якуб Колас	3. Нарадзіўся на Віцебшчыне. Пэўны час вучыўся ў Віцебскім мастацкім вучылішчы. Вядомы як аўтар апавесцяў і раманаў пра вайну: "Пастка", "Альпійская балада", "Сотнікаў", "Мёртвым не баліць". У апошнія гады творчасці стварыў шэраг прытчаў – "Сцяна", "Пахаджане", "Хутаранцы"
Г. Максім Танк	4. Нарадзіўся на Гомельшчыне. Вядомы як аўтар слоў-казанняў, павучальных апавесцяў, прытчаў. Лічыў, што інтэлектуальная і духоўная праца – шлях да маральнага ўдасканалення асобы
Д. Васіль Быкаў	5. Нарадзіўся на Віцебшчыне. Скончыў Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут. Вядомы найперш сваімі драматургічнымі творами ("Вечар", "Парог", "Злом", "Кім"), у якіх найчасцей уздымаецца праблема выбару
Е. Аляксей Дудароў	6. Нарадзіўся на Віцебшчыне. Вучыўся ў Полацку. Доўгі час жыў у Пецярбургу, дзе заснаваў гурток беларуска-польскіх пісьменнікаў. Вядомы як паэт і празаік

Адказ: _____.

Заданне 10. Прачытайце твор "Сонца і Асёл" Э. Валасевіча, запоўніце табліцу.

Максімальная колькасць балаў – 5.

Хіліўся да заходу дзень,
І сонца з гарызонту доўгія праменні пасылала...
І тут Асёл, які патупаў па зямлі нямала,
Заўважыў велічэзны ўласны цень:
– Ого! Дык я, выходзіць, – велікан! Асілак!

Вышэй Жырафы і дужэй Слана!
Ну, Леў! Цяпер заскачаш, мілы...
Як кахну капытом – дык і хана!
... Назаўтра адбылася іншая карціна –
Стаяла сонца па-над галавой,
Да кіпця скараціўся цень Асіліны,
Задумаўся глыбока наш "герой":
– Ці ж не дзівосна?
Учора волатам здаваўся грозным,
А сёння нейкім шчанюком...
Усё адносна,
Залежна над якім асветлена вуглом.

Пытанні, заданне	Адказ
1. Жанр	
2. Які тып рыфмоўкі выкарыстаў паэт у першых чатырох радках?	
3. Як у творах гэтага жанру называюць вылучаную курсівам частку?	
4. Які алегарычны вобраз выкарыстаны ў творы?	
5. Выпішыце адзін эпітэт	

ТЭКСТ ДЛЯ ВОДГУКУ

Купала

Раздарыла сыноў сваіх...
Дастаеўскі, Міцкевіч, Біруля...
3 імі голас, і зрок, і слых
Аддавала ў людзі матуля...
Раскідала зярняты свае...
Слыў чылійцам вучоным Дамейка...
Дзе, якая гнёзды віе
Аж за трыдзець мораў зямелька?..
Нібы крык – авансэны абрыў...
І каб маці ўтрапёна маўчала –
Гэтак голасна ў свет гаварыў
Шверубовіч з Вільні – Качалаў...
Хтосьці зблізку забыў... Хто здалёк...
І аднойчы маці сказала:
– Ты збяры, прысаром іх, сыноч. –
І тады ў людзі выйшаў Купала.

Васіль Зуёнак. 1985.

ДАВЕДКІ

Заданне 1.

Групы слоў	Арфаграфічныя правілы
1) глытаць, брыво, крываваы, грымоты	У некаторых словах спалучэнні <i>ро, ло</i> не пад націскам чаргуюцца з <i>ры, лы</i>
2) ток-шоу, фрау	Літара <i>у</i> (у складовае) пішацца на канцы запазычаных слоў не пад націскам
3) безыніцыятыўны, надышоў, дэзынфекцыя, падыграць	Літара <i>ы</i> пішацца пасля прыставак на зычны ў словах, корань якіх пачынаецца з <i>і</i>

Заданне 2.

Фразеалагізмы-сінонімы	
рассыпацца дробным макам	ламаць шапку
шапку ў ахапку	лахі пад пахі
сесці макам	сесці ў лужыну
з макава зерне	як старой бабе сесці
бабка надвое варажыла	віламі па вадзе пісана

Заданне 3.

Слоўніковы артыкул	Тып слоўніка
КОПАНКА , -і, ДМ -нцы, мн. -і, -нак, ж. Выкапаны штучны вадаём, запоўнены вадой; сажалка. <i>прым.</i> копаначны , -ая, -ае.	тлумачальны слоўнік
ГОСПИТ//АЛЬ шпіталь, -ля м.; ~ АЛЬНЫЙ шпітальны	руск-беларускі слоўнік
КОМІН, ТРУБА; ДЫМАР (абл.). Вецер вые, не сціхае, дзіка ў <i>коміне</i> шуміць... (Я. Колас). Заводаў адноўлена многа, і <i>трубы</i> над імі дымяць (М. Машара). Вунь прыстань, вунь заводаў <i>дымары</i> ... (А. Зарыцкі)	слоўнік сінонімаў
па-вод-к-(а) – прыст.-суф., ад вад-(а), чарг. а / о	словаўтваральны слоўнік
Хто зявае, той ваду сярбае (хлябае). <i>Гаворыцца з неадабрэннем пра чыю-небудзь някемлівасць, няспрытнасць, што вядзе да адмоўных вынікаў у жыцці. Вот у цябе што ў хаце? Крэслы абшарпаняны. На сценах пустэча. А ў мяне... Ты быў у мяне? То-та ж... Трэба ўмець жыць. Хто зявае, той ваду сярбае (І. Макаловіч. Версія капітана Барташа)</i>	тлумачальны слоўнік прыказак

Заданне 4.

Мадэль	Назва асобы мужчынскага полу
1) аснова дзеяслова + -льнік- (□)	апавядальнік, стваральнік
2) аснова назоўніка + -ар- (-яр-) (□)	свінар, пясняр
3) пра + назоўнік	праўнік, прадзед
4) су + аснова назоўніка + нік (□)	суайчыннік, суразмоўнік
5) аснова назоўніка + злучальная галосная + аснова дзеяслова + ø (□)	мовавед, кнігалюб

Заданне 5. Адказ: 2, 4, 5, 7, 8.

К а м е н т а р ы й. Зборныя лічэбнікі спалучаюцца з назвамі асоб мужчынскага полу (*гусляр, доўгажыхар*), маладых істот (*кацяня, жарабя*), субстантываванымі прыметнікамі і дзеепрыметнікамі (*вучоны, замерзлы*), назоўнікамі *коні, гусі, людзі, свінні*, множналікавымі назоўнікамі (*нажніцы, сані*), асабовымі займеннікамі (*мы, вы і інш.*).

Заданне 6.

Незначальная форма дзеяслова	Дзеяслоў у форме 2-й асобы множнага ліку
дзерці	дзераце
біць	бяце
паліць	паліце
есці	ясце
грызці	грызце

Заданне 7. Адказ: А5, Б3, В2, Г1, Д4.

Заданне 8.

Вершаваны памер: **1.** 4-стопны амфібрахій; **2.** 4-стопны дактыль; **3.** 3-стопны анапест; **4.** 5-стопны ямб.

Заданне 9. Адказ: А4, Б6, В1, Г2, Д3, Е5.

Заданне 10.

Пытанні, заданне	Адказ
1. Жанр	Байка
2. Які тып рыфмоўкі выкарыстаў паэт у першых чатырох радках?	Кальцавая (апааясаная) рыфмоўка
3. Як у творах гэтага жанру называюць вылучаную курсівам частку?	Мараль
4. Які алегарычны вобраз выкарыстаны ў творы?	Асёл
5. Выпішыце адзін эпітэт	Доўгі, велічэзны, грозны

УЗОРЫ ТЭМ ДА КОНКУРСУ

“ВУСНАЕ ВЫКАЗВАННЕ” (IX – XI КЛАСЫ)

- Я згодзен зерню вечна пакланяцца – малое зерне месціць цэлы свет (*Янка Сіпакоў*).
- Што для мяне сучаснае кіно...
- Мой чароўны беларускі край, Бацькаўшчына светлая мая! (*Уладзімір Караткевіч*).
- Раны гоцяца часам, а дружбаю – гора.
- Ёсць у паэта свой аблог цалінны... (*Аркадзь Куляшоў*).
- Мой помнік літаратурнаму герою.
- Ці трэба берагчы сямейныя каштоўнасці?
- Дала мне маці гэту мову, / Як спадчыну і заповіт (*Аляксей Пысін*).
- Беларусь – спартыўная краіна.
- Я параю сябру прачытаць кнігу...
- Юнацтва пачынаецца з каханья... (*Леанід Галубовіч*).
- Не так лёгка зрабіць, як сказаць.
- Родны край беларускі спрадвеку, / Дзе такія ты фарбы знайшоў? (*Алесь Ставер*).
- Калі я скончу школу, то стану...
- Занімай, Беларусь маладая мая, / Свой пачэсны пасады між народамі! (*Янка Купала*).
- Твор беларускай літаратуры, які варта перакласці на ўсе мовы свету...
- Снуе жыццё за ніццю сваю ніць, / І моцныя для ўзлёту яго крылы (*Якуб Колас*).
- У якой школе будуць вучыцца дзеці праз 100 гадоў?
- Ці ёсць сябры ў сацыяльных сетках?
- Нішто – кароль без каваля, / І ўсё – каваль без караля (*Артур Вольскі*).
- Песня – душа народа.
- Пачынаецца ўсё з любові... (*Яўгенія Янішчыц*).
- Гэтага чалавека я назаву Настаўнікам.
- Я знаў толькі адну зорку – / Пяцікрылую далонь маці (*Максім Танк*).
- Не быць сквапным – ужо багацце.
- Усё пакінуць след павінна... (*Пятрусь Броўка*).
- Мне прыемна, калі мяне называюць чэсным чалавекам.
- Бывае слава, як праклён (*Васіль Зуёнак*).
- Прырода не даруе няўважлівасці.
- Будучае наша залежыць ад раўнавагі мудрасці і сілы (*Уладзімір Ліпскі*).

Падрыхтавалі
Вольга ЗЕЛЯНКО,
Вячаслаў КАРАТКЕВІЧ,
Аляксандр РАДЗЕВІЧ,
Святлана ЯКУБА.

КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ

ТРЭЦІ (АБЛАСНЫ) ЭТАП ХХХІ РЭСПУБЛІКАНСКАЙ АЛІМПІЯДЫ. 2014/15 НАВУЧАЛЬНЫ ГОД

Х КЛАС

Заданне 1. Размяркуйце словы па групах згодна з правіламі, якім адпавядае правапіс прапушчаных літар. Упішыце словы ў табліцу, сфармулюйце адпаведныя арфаграфічныя правілы.

Максімальная колькасць балаў – 5

(0,2 бала – за кожнае правільна запісанае слова;

1 бал – за кожнае правільна сфармуляванае правіла).

Рады...вышка, ка...ектыў, а...егорыя, св...ткаваць, ц...жкваты, тэ...ыторыя, рады...канал, сув...зь, рады...інжынер, а...ардэон.

Групы слоў	Арфаграфічныя правілы

Заданне 2. З прыведзеных фразеалагізмаў утварыце сінанімічныя пары, упішыце іх у табліцу.

Максімальная колькасць балаў – 5

(1 бал – за кожную правільна ўтвораную

сінанімічную пару).

Носа няма дзе ўбіць, курыная галава, сесці ў галош, глядзець у кусты, ні стаць ні сесці, божы дар з яешняй, сесці на бабы, хаваць галаву ў пясок, конь божы, боб з гарохам.

Фразеалагізмы-сінанімы

Заданне 3. Па прыведзеных артыкулах вызначце тып слоўнікаў, з якіх яны ўзяты. Адказ запішыце ў табліцу (напрыклад: *слоўнік антонімаў, арфаграфічны слоўнік* і да т. п.).

Максімальная колькасць балаў – 5

(1 бал – за кожны правільна вызначаны тып слоўніка).

Слоўнікавы артыкул	Тып слоўніка
ВОСТРАЎ, ВЫСПА. <i>Востраў</i> Кільдзін як бы вартуе выхад з заліва ў мора (<i>М. Стральцоў</i>) Калі не памыляюся, сама назва <i>выспы</i> "Фармоза" азначае ў перакладзе "прыгожая" (<i>М. Лынькоў</i>)	
НА КАЗЕ НЕ ПАД'ЕДЗЕШ да каго. <i>Зак. У абаг.-асаб. знач. Праст.</i> Немагчыма знайсці падыход да каго-небудзь, не падступішся да каго-небудзь (з-за яго важнасці, строгасці і пад.). <i>Пачынаць зараз гаворку наконт уяўнай сустрэчы было б бессэнсоўна – можна толькі выклікаць падзрэненне, і тады да напалоханага бургамістра на казе не пад'едзеш</i> (<i>Новікаў</i>)	
за-праш-а-ць	
АДМЕННЫ // АДМЕТНЫ Адменны. Выдатны па сваіх якасцях, самы лепшы; надзвычайны. Навакол былі выдатныя грыбныя мясціны, дзе раслі адменныя баравікі (<i>М. Лынькоў</i>). Адметны. Не падобны да іншых; своеасаблівы, непаўторны, характэрны. На вугляніскіх палетках заўжды нешта адметнае, такое, чаго няма ў іншых (<i>А Савіцкі</i>)	
Кофта 'верхняе кароткае жаночае адзенне' (ТСБМ). Запозычанае з польск. <i>kofta</i> (<i>Шанскі</i>)	

Заданне 4. Вызначце спосаб утварэння аўтарскіх наватвораў.

Максімальная колькасць балаў – 5

(0,5 бала за кожную правільна вызначаную ўтваральную аснову; 0,5 бала за кожны правільна вызначаны спосаб утварэння).

1. *Скурганіў* бы душу чырванцом тваім я (*Я. Купала*).

2. Мой край, мой рай *бульбяна-жытны* (*Н. Гілевіч*).

3. У сад хачу! У той прасторны сад, дзе вішанна, і *яблычна*, і грушна (*Н. Мацяш*).

4. Сэрца песняю жніўнаю *надзеіш* (*Р. Барадулін*).

5. О Беларусь! *Беласнежжа*, *Белавежжа*, *Беламоўе!* (*М. Шэлехаў*).

Узор:

Аўтарскі наватвор	Утваральная аснова	Спосаб словаўтварэння
надзор'е	зор(ы)	прыставачна-суфіксальны над + зор' + j (э)

Заданне 5. Вызначце, якой часцінай мовы і якім членам сказа з'яўляецца слова *адзін* у прапанаваных сказах.

Максімальная колькасць балаў – 5

(0,5 бала за кожны правільны адказ).

Сказ	Часціна мовы	Член сказа
1. Кім ты б ні стаў – <i>адной</i> рукой гайдай калыску сына, другой – магілу дзедаву папраў (<i>М. Рудкоўскі</i>).		
2. Вучышся з пагардай на сэнс жыцця глядзець – няўцям, што жыць <i>адно</i> тады і вярта, калі рабіць дабро людзям (<i>Н. Гілевіч</i>).		
3. У <i>адным</i> сяле (не важна – дзе) хадзіў баран у чарадзе (<i>К. Крапіва</i>).		
4. <i>Адзін</i> прыходзіш на свет калючы і адыходзіш – <i>адзін</i> (<i>Р. Барадулін</i>).		
5. Хадзіў ці доўга ён ці мала, ды толькі неяк <i>адзін</i> раз бяда ў бары яго спаткала ("Тарас на Парнасе").		

Заданне 6. Прачытайце. Ад дзеясловаў, што ў дужках, утварыце формы загаднага ладу 2-й асобы адзіночнага ліку.

Максімальная колькасць балаў – 5

(1 бал за кожную правільна ўтвораную форму).

Прыклады	Дзеяслоў у форме 2-й ас. адз. л. заг. л.
1. Не (<i>махаць</i>) кулакамі, калі не трэба біцца	

2. Не (<i>ганіць</i>) старога мяшка, калі не ведаеш, што ў ім	
3. (<i>Валіць</i>) дрэва па сіле	
4. Не (<i>сунуцца</i>) у воду, не змераўшы броду	
5. Раіў хлеб паляўнічаму і рыбаку: (<i>закінуць</i>) стрэльбу і вуду – тады і ў цябе на сталe буду	

Заданне 7. Перадайце адпаведнасць паміж беларускімі словамі і іх значэннем, якое запісана паруску. Адказ запішыце ў форме літарна-лічбавага спалучэння (напрыклад, А2 Б1 В3 Г5 Д4).

Запішыце, як называюцца беларускія словы, якія ў рускай мове не маюць аднаслоўнага адпаведніка.

Максімальная колькасць балаў – 5 (1 бал – за літарна-лічбавую пару, 1 бал – за вызначэнне).

Беларускае слова	Адпаведнае значэнне ў рускай мове
А. Дранкуля	1. Крупинка гравия
Б. Жвіроўка	2. Крупная охотничья дробь
В. Жвірынка	3. Узорчатое полотняное покрывало на кровать
Г. Капа	4. Вид охотничьего ружья из дамасской стали

Літарна-лічбавае спалучэнне: _____.

Гэтыя словы называюцца _____.

Заданне 8. Вызначце, якія сінтаксічныя сродкі мастацкай выразнасці (рытарычныя ці стылістычныя фігуры) выкарыстаны ў прыведзеных вершаваных радках, і запішыце іх у табліцу.

Максімальная колькасць балаў – 4.

Вершаваныя радкі	Рытарычная ці стылістычная фігура
Родная мова, цудоўная мова! Ты нашых думак уток і аснова! "Родная мова, цудоўная мова!" У. Дубоўка	
Мяне на нашым даўнім фотаздымку Твая старая маці пазнае І кідаецца са слязьмі ў абдымкі... А чым жа ўцешыць я магу яе?.. "Памяці Аляксея Коршака" М. Аўрамчык	
Прабіўшы плыні духаты, Пайшлі расліны ў рост... І птушак жоўтыя раты Лавілі неба з гнёзд. "Дождж" П. Броўка	
Дала прырода мне ваду і цвердзь, Дала агонь, каб не блукаў я слепа, Дала жыццё, а з ім дала і смерць... Дала зямлю – а я глядзеў у неба... "Чаму гэтак цягне да зор?" В. Зуёнак	

Заданне 9. Запоўніце табліцу, запісаўшы насупраць псеўданіма сапраўднае імя беларускага пісьменніка. Памятайце, што пісьменнік можа мець не адзін, а некалькі псеўданімаў.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Псеўданім	Сапраўднае імя пісьменніка
Янка Лучына	
Цётка	
Янка Купала	
Тымчасовы	
Янка Крывічанін	
Андрэй Мрый	

Заданне 10. Прачытайце верш і запоўніце табліцу.

Максімальная колькасць балаў – 5.

Ад рук, ад вуснаў, ад вачэй тваіх
Пачаўся свет – ласкавы і пакорны.
А што было, скажыце мне, да іх
У заінелай з нелюбі прасторы?
Як грэліся б ад позіркаў цяжкіх
Мужчыны у сваім мужчынскім горы,
Калі б цябе не выснілі вякі –
Цябе, што гэтак шчодра ўсіх адорыць.
Прайшла ты – кветкі выраслі ля хат,
І гнёзды нараджалі птушанят,
І цёпла стала ўсюды, нібы ў леце.
Мужчына усміхнуўся сам сабе,
Бо зразумеў, самотны, – за цябе
Няма нічога ласкавей на свеце!

Я. Сіпакоў.

Пытанні	Адказ
1. Якая цвёрдая форма верша выкарыстана Я. Сіпаковым?	
2. Назавіце вершаваны памер	
3. Які тып рыфмоўкі ў першых чатырох радках?	
4. Якая асноўная тэма верша?	
5. Які сродак мастацкай выразнасці выкарыстаны ў вылучаным радку?	

ТЭКСТ ДЛЯ ВОДГУКУ

Шмат хто рот на мой край разяўляў,
Нас выпальваў гарачым жалезам...
А казалі, што наша зямля
Толькі бульбай багата ды лесам.

Ажно ў нетрах яе заляглі
Скарбы вугалю, нафты і солі...
Як мы толькі паверыць маглі,
Не задумваючыся ніколі,
Каб у гэтай зямлі,
на якой

З веку ў век
у пажарах ваенных
Торф і лес камянелі наўкол,
Не захоўваўся вугаль каменны?

Каб глыбока у гэтай зямлі,
На якой людзі многа занадта
Палымянай крыві пралілі,
Не было узгаральнае нафты?

Каб на гэтай зямлі,
дзе жыве
Працавіты народ хлебасольны,
Што гасціннасцю ўсюды слыве,
Не было хлеба з соллю уволю?

М. Аўрамчык, 1962.

ДАВЕДКИ

Заданне 1.

Групы слоў	Арфаграфічныя правілы
1) радыёвышка, радыёканал, радыёінжынер	У складаных словах з першай часткай <i>радыё-</i> пішацца літара <i>ё</i>
2) святкаваць, цяжкаваты, сувязь	Каранёвая літара я захоўваецца на пісьме незалежна ад націску
3) калектыў, алегорыя, тэрыторыя, акардэон	Падаўжэнне зычных не адбываецца ў запазычаных словах

Заданне 2.

Фразеалагізмы-сінонімы	
носа няма дзе ўбіць	ні стаць ні сесці
сесці ў галош	сесці на бабы
боб з гарохам	божы дар з яэшнай
конь божы	куруная галава
хаваць галаву ў пясок	глядзец у кусты

Заданне 3.

Слоўніковы артыкул	Тып слоўніка
ВОСТРАЎ, ВЫСПА. <i>Востраў</i> Кільдзін як бы вартуе выхад з заліва ў мора (<i>М. Стральцоў</i>). Калі не памыляюся, сама назва <i>выспы</i> "Фармоза" азначае ў перакладзе "прыгожая" (<i>М. Лынькоў</i>)	слоўнік сінонімаў
НА КАЗЕ НЕ ПАД'ЕДЗЕШ <i>да каго. Зак. У абаг.-асаб. знач. Праст.</i> Немагчыма знайсці падыход да каго-небудзь, не падступіцца да каго-небудзь (з-за яго важнасці, строгаці і пад.). <i>Пачынаць зараз гаворку наконт уяўнай сустрэчы было б бессэнсоўна – можна толькі выклікаць падазрэнне, і тады да напалоханага бургамістра на казе не пад'едзеш (Новікаў)</i>	фразеалагічны слоўнік
за-праш-а-ць	марфемны слоўнік
АДМЕННЫ // АДМЕТНЫ Адменны. Выдатны па сваіх якасцях, самы лепшы; надзвычайны. Навакол былі выдатныя грыбныя мясціны, дзе раслі адменныя баравікі (<i>М. Лынькоў</i>). Адметны. Не падобны да іншых; своеасаблівы, непаўторны, характэрны. На вуглянскіх палатках заўжды нешта адметнае, такое, чаго няма ў іншых (<i>А. Савіцкі</i>)	слоўнік паронімаў
Кofta 'верхняя кароткае жаночае адзенне' (ТСБМ). Запазычанне з польск. <i>kofta</i> (<i>Шанскі</i>)	этымалагічны слоўнік

Заданне 4.

Аўтарскі наватвор	Утваральная аснова	Спосаб словаўтварэння
1) скурганіць	<i>курган</i> (□)	<i>прыставачна-суфіксальны</i> с + курган + і (цб)
2) бульбяна-жытны	<i>бульбян(ы) + жытн(ы)</i>	<i>асноваскладанне</i> бульбян + а + жытн(ы)
3) яблычна	<i>яблычн(ы)</i>	<i>суфіксальны</i> яблычн + а
4) надзеіць	<i>надзе[й](а)</i>	<i>суфіксальны</i> надзе[й] + і (цб)
5) беласнежжа	<i>бел(ы) + снег(□)</i>	<i>складана-нульсуфіксальны</i> бел + а + снежж + ø(а)

Заданне 5.

Сказ	Часціна мовы	Член сказа
1. Кім ты б ні стаў – <i>адной</i> рукой гайдай калыску сына, другой – магілу дзедаву папраў (<i>М. Рудкоўскі</i>).	лічэбнік	азначэнне
2. Вучышся з пагардай на сэнс жыцця глядзець – няўцям, што жыць <i>адно</i> тады і ворта, калі рабіць дабро людзям (<i>Н. Плевіч</i>).	часціца	не з'яўляецца членам сказа
3. У <i>адным</i> сяле (не важна – дзе) хадзіў баран у чарадзе (<i>К. Крапіва</i>)	займеннік	у складзе акалічнасці

4. Адзін прыходзіш на свет калючы і адыходзіш – <i>адзін</i> (<i>Р. Барадулін</i>).	прыметнік	частка выказніка
5. Хадзіў ці доўга ён ці мала, ды толькі неяк <i>адзін</i> раз бяда ў бары яго спаткала (<i>"Тарас на Парнасе"</i>).	у значэнні прыслоўя (разам са словам <i>раз</i>)	акалічнасць

Заданне 6.

Прыклады	Дзеяслоў у форме 2-й ас. адз. л. заг. л.
1. Не (<i>махаць</i>) кулакамі, калі не трэба біцца	махай
2. Не (<i>ганіць</i>) старога мяшка, калі не ведаеш, што ў ім	гань
3. (<i>Валіць</i>) дрэва па сіле	валі
4. Не (<i>сунуцца</i>) у воду, не змераўшы броду.	сунься
5. Раіў хлеб паляўнічому і рыбаку: (<i>закінуць</i>) стрэльбу ў вуду – тады і ў цябе на стала буду	закінь

Заданне 7.

Літарна-лічбавае спалучэнне: А2, Б4, В1, Г3.
Гэтыя словы называюцца *безэквівалентнымі*.

Заданне 8.

Вершаваныя радкі	Рытарычная ці стылістычная фігура
Родная мова, цудоўная мова! Ты нашых думак уток і аснова! "Родная мова, цудоўная мова!" У. Дубоўка	зваротак
Мяне на нашым даўнім фотаздымку Твая старая маці пазнае І кідаецца са слязьмі ў абдымкі... А чым жа ўцешыць я магу яе?.. "Памяці Аляксея Коршака" М. Аўрамчык	рытарычнае пытанне
Прабіўшы плыні духаты, Пайшлі расліны ў рост... І птушак жоўтыя раты Лавілі неба з гнёзд. "Дождж" П. Броўка	інверсія
Дала прырода мне ваду і цвердзь, Дала агонь, каб не блукаў я слепа, Дала жыццё, а з ім дала і смерць... Дала зямлю – а я глядзеў у неба... "Чаму гэтак цягне да зор?" В. Зуёнак	паўтор (анафара)

Заданне 9.

Псеўданім	Сапраўднае імя пісьменніка
Янка Лучына	<i>Іван Люцыянавіч Неслухоўскі</i>
Цётка	<i>Алаіза Сцяпанавіч Пашкевіч</i>
Янка Купала	<i>Іван Дамінікавіч Луцэвіч</i>
Тымчасовы	<i>Алаіза Сцяпанавіч Пашкевіч</i>
Янка Крывічанін	<i>Уладзімір Дубоўка</i>
Андрэй Мрый	<i>Андрэй Антонавіч Шашалевіч</i>

Заданне 10.

Пытанні	Адказ
1. Якая цвёрдая форма верша выкарыстана Я. Сіпаковым?	Санет
2. Назавіце вершаваны памер	5-стопны ямб
3. Які тып рыфмоўкі ў першых чатырох радках?	Перакрыжаваная рыфмоўка
4. Якая асноўная тэма верша?	Каханьня / пакланення мужчыны перад жанчынай
5. Які сродак мастацкай выразнасці выкарыстаны ў вылучаным радку?	Метафара

Падрыхтавалі
Вольга ЗЕЛЯНКО,
Вячаслаў КАРАТКЕВІЧ,
Аляксандр РАДЗЕВІЧ,
Святлана ЯКУБА.

КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ ТРЭЦІ (АБЛАСНЫ) ЭТАП XXXI РЭСПУБЛІКАНСКАЙ АЛІМПІЯДЫ. 2014/15 НАВУЧАЛЬНЫ ГОД

XI КЛАС

Заданне 1. Размяркуйце словы па групах згодна з правіламі, якім адпавядае правапіс прапушчаных літар. Упішыце словы ў табліцу, сфармулюйце адпаведныя арфаграфічныя правілы.

Максімальная колькасць балаў – 5

(0,2 бала – за кожнае правільна запісанае слова;

1 бал – за кожнае правільна сфармуляванае правіла).

Шніц...ль, ра...нд, ш...равокі, м...тазгодны, менедж...р, фа...на, орд...р, р...дкалессе, ска...т, прынт...р.

Групы слоў	Арфаграфічныя правілы

Заданне 2. З прыведзеных фразеалагізмаў утварыце сінанімічныя пары, упішыце іх у табліцу.

Максімальная колькасць балаў – 5

(1 бал – за кожную правільна

ўтвораную сінанімічную пару).

Як свет светам, свістаць у кулак, сыр-бор разгарэўся, век вечны, ні рыба ні мяса, запрагаць у аглоблі, свет гарыць, біцца як рыба аб лёд, сціскаць у кулак, ні сыры ні печаны.

Фразеалагізмы-сінонімы

Заданне 3. Па прыведзеных артыкулах вызначце тып слоўнікаў, з якіх яны ўзяты. Адказ запішыце ў табліцу (напрыклад: *слоўнік антонімаў, арфаграфічны слоўнік* і да т. п.).

Максімальная колькасць балаў – 5

(1 бал – за кожны правільна вызначаны тып слоўніка).

Слоўнікавы артыкул	Тып слоўніка
<p>1) НАТУРАЛЬНЫ – ШТУЧНЫ Які ўласцівы прыродзе, створаны прыродай. Які зроблены нахшталт сапраўднага, прыроднага. Натуральны, -ая, -ае (штучны, -ая, -ае) вадаём, валакно, крышталь, прадукт, ураджайнасць, шкло. Акрамя натуральных, у рэспубліцы налічваецца 657 штучных вадаёмаў, агульнае люстэрка якіх 28 410 гектараў ("Звязда")</p>	
<p>2) СКАРГА ж. 1. (выражение неудовольствия) сетование ср.; 2. (официальное заявление) жалоба; ○ кніга ~гаў і прапаноў кніга жалоб і прапановаў</p>	
<p>3) ЛАДДЗЯ Ладдзя¹ ж. устар. Вялікая лодка. <i>Парусная ладдзя; вёславая ладдзя.</i> Ладдзя² ж. спарт. Фігура ў шахматах, тура. <i>Ладдзя ходзіць па прамой уздоўж і ўпаперак шахматнай дошкі; ход ладдзі</i></p>	
<p>4) ЛЁД (лядок). Белы, блакітны, бліскучы, гладкі, гулкі, звонкі, крыштальны, летні, малады, моцны, наздраваты, неакрэплы, празрысты, свежы, серабрысты, сіні, цёмна-зялёны, тонкі, тоўсты, храбусткі, хрусткі ○ аглухлы, зацяты, здрадлівы, кволы, крохкі, ломкі, мокры, слабы, цёмны, цяжкі, цяжэрны, шурпаты</p>	

5) Круціць баранку. Агульны для ўсходнеславянскіх моў. Працаваць шафёрам. *Трэці дзсятка круціць баранку Васіль, а не захварэў на распаўсюджаную шафёрскую хваробу – ліхацтва* (М. Гіль. Дзень пачаўся). Паходзіць з маўлення шафёраў, дзе баранкай называюць рулявое кола ў аўтамабілі

Заданне 4. Вызначце спосаб утварэння аўтарскіх наватвораў.

Максімальная колькасць балаў – 5

(0,5 бала за кожную правільна вызначаную

ўтваральную аснову; 0,5 бала за кожны правільна

вызначаны спосаб утварэння).

1. Палыны пасівелі на ўзгорку, *запрыгоршычыць* і кіне іх вецер (У. Дубоўка).

2. Ой, вам, гусі-*вырайніцы*, жыць не доўга ў чужаніцы... (Я. Купала).

3. Досыць зямля ад войнаў дрыжала. Планета *нявесціцца*, у планеты хрэсбіны (Р. Барадулін).

4. Зямлянкі на грудзях маёй зямлі – *азёрнавокай*, гордай партызанкі (Р. Барадулін).

5. Экранная калыханка плыла ў папяровым лесе; мігцеў пластылінавы месяц, працяты *тэле-маланкай* (А. Глобус).

Узор:

Аўтарскі наватвор	Утваральная аснова	Спосаб словаўтварэння
надзор'е	<i>зор(ы)</i>	<i>прыставачна-суфіксальны (над + зор' + j(э))</i>

Заданне 5. Запішыце сказы, ужываючы колькасна-іменныя спалучэнні ў патрэбнай склонавай форме. Даведка ў квадратных дужках у сказ не ўключаецца.

Узор: 1 км = 1000 м: Адзін кіламетр роўны тысячы метрам.

Максімальная колькасць балаў – 5.

Прыклад	Сказ з колькасна-іменным спалучэннем
1 пуд [руская мера вагі] = 16, 38 кг	
1 фунт [англійская мера вагі] = 0, 454 кг	
1 фунт [руская мера вагі] = 410 г	
1 унцыя [мера аптэкарскай вагі] = 29,86 г	
1 залатнік [старая руская мера масы] = 4, 26 г	

Заданне 6. Вызначце, якой часцінай мовы і якім членам сказа з'яўляюцца выдзеленыя словы.

Максімальная колькасць балаў – 5

(0,5 бала за кожны правільны адказ).

Сказ	Часціна мовы	Член сказа
1. Спявалі б і рыба і рак, ды голасу брак .		

2. Колькі не плача слеп – усё роўна не бачыць свет.		
3. Што скоро, то не спора .		
4. За шматок кішкі сем вёрст пяшкі .		
5. Купіў бы, ды купіла прытупіла.		

Заданне 7. Падкрэсліце правільны варыянт значэння (а, б ці в) беларускіх безэквівалентных слоў, якія ў рускай мове не маюць аднаслоўнага адпаведніка.

Максімальная колькасць балаў – 5.

1. **Капёц** – а) межевой знак в виде насыпи со столбиком; б) строительная машина для забивания свай; в) шишковатый нарост на стволе, ветвях или корне дерева.

2. **Лоўж** – а) широкий и длинный овраг; б) сложенный в кучу хворост; в) ивовый кустарник; лозняковые заросли.

3. **Млён** – а) томное состояние, замирание от восторга; б) металлические, посеребрённые или позолоченные нити, идущие на изготовление галунов, парчовых тканей; в) рукоятка для приведения в движение ручного жёрнова или соломорезки.

4) **Падпавётка** – а) дровяной сарай; б) небольшой боковой отросток, побег дерева, кустарника или травянистого растения; в) шест в поле для указания пути, границ земельных участков, а также шест на поплавке для указания пути по воде.

5) **Рамізнік** – а) офицер, занимающийся закупкой лошадей, ремонтом; б) наёмный экипаж с кучером; в) извозчик наёмного экипажа.

Заданне 8. У наступных характарыстыках літаратурна-мастацкіх напрамкаў знайдзіце і адзначце памылковыя сцверджанні.

Максімальная колькасць балаў – 4.

Літаратурна-мастацкі напрамак	Характарыстыкі напрамку
Барока	<ol style="list-style-type: none"> 1. Характарызуецца вытанчанасцю вобразаў, дэкаратыўнасцю і метафарычнасцю мовы, што часам мяжуе з іншасказаннем і алегарычнасцю. 2. У кантэксце гэтага літаратурна-мастацкага напрамку можна разглядаць творчасць Сімяона Полацкага. 3. Часцей героямі барочных твораў былі пастухі і пастушкі, якія жывуць у ідэальным свеце. 4. Барока як літаратурна-мастацкі напрамак узнікае ў XIX ст. 5. Эстэтыка барока ўвасобілася ў беларускай панегірычнай, рэлігійна-філасофскай, парадыйна-сатырычнай і гумарыстычнай паэзіі
Рамантызм	<ol style="list-style-type: none"> 1. Адным з галоўных прынцыпаў мастацтва рамантызму быў прынцып нарматыўнасці мастацтва. 2. У кантэксце гэтага літаратурна-мастацкага напрамку можна разглядаць творчасць Яна Баршчэўскага, Яна Чачота. 3. Героем літаратурна-мастацкага напрамку рамантызму з'яўляецца чалавек, адарваны ад звыклага жыцця, які знаходзіцца ў незвычайнай абстаноўцы, дзе раскрываецца дваістасць яго характару; крыніца трагедыі героя ў самім яго характары. 4. Рамантызм як літаратурна-мастацкі напрамак узнік у Амерыцы ў канцы XVIII – пачатку XIX ст. 5. Письменнікі-романтыкі арыентаваліся на ўзоры эпохі Сярэднявечча

Мадэрнізм	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мадэрнізм як літаратурна-мастацкі напрамак уяўляе сабой спалучэнне розных плыняў (напрыклад, сімвалізм, імпрэсіянізм, футурызм і інш.). 2. Мадэрнізм узнікае ў еўрапейскай культуры ў XIX ст. 3. У кантэксце гэтага напрамку можна разглядаць творчасць Міколы Гусоўскага, Яна Баршчэўскага, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча. 4. Мадэрнізму ўласцівы пошукі ў галіне формы, эксперыментатарства са зместам, авангардная скіраванасць у спосабах адлюстравання рэчаіснасці. 5. Характэрнымі для мадэрнізму з'яўляюцца наступныя жанры і жанравыя разнавіднасці: падарожныя нататкі, элегія, ідылія, меладрама, слязлівая камедыя
Рэалізм	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рэалізм характарызуецца праўдзівым і ўсебаковым адлюстраваннем рэчаіснасці на аснове тыпізацыі жыццёвых з'яў. 2. Асноўным героем літаратурна-мастацкага напрамку рэалізму з'яўляецца экзальтаваны высякародны пакутнік, які расчараваўся ў жыцці. 3. У аснове рэалістычнага мастацтва ляжаць прынцыпы кампазіцыйнай нарматыўнасці і статычнасці характараў. 4. У цэнтры ўвагі рэалізму знаходзіцца тыповыя як выражэнне заканамернага ў жыцці, дыялектычная аднасць абагульненага і індывідуальнага. 5. У кантэксце гэтага напрамку можна разглядаць творчасць Францішка Багушэвіча, Якуба Коласа, Кузьмы Чорнага

Заданне 9. Пазнайце пісьменніка па фактах, з'явах, мастацкіх вобразах, назвах мастацкіх твораў.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Факты, з'явы, мастацкія вобразы, назвы мастацкіх твораў	Пісьменнік
“Credo”, рэпрэсіі, рэабілітацыя, мая шыпшына	
Саматэвіцкая сямігодка, “Балада аб чатырох заложніках”, Алеся	
Гомельшчына, “Трывожнае шчасце”, вобразы сучаснікаў	
Магілёўшчына, “філалагічнае пакаленне”, “Дзівак з Ганчарнай вуліцы”	
Орша, Кіеў, “Сівая легенда”, дэтэктыў	
Кіраваградчына, Галгофа, “Пастка”, тэма вайны	

Заданне 10. Прачытайце верш і запоўніце табліцу.

Максімальная колькасць балаў – 5.

Жырафа і вожык

Здраўшы важна ўгору галаву,
Жырафа дзесьці ў Афрыцы паслася.

А ўнізе, ледзь варушачы траву,
Маленькі вожык бег да змеяў ласы.

– Што бачыш ты ля самае зямлі? –
Жырафа горда ў вожыка спытала. –

Вось я магу дастаць на пальме ліст
І азірнуць магу на мілі далі!

– Што ж? – вожык ёй сказаў. – Хто як прывык,
Нас абаіх зямелька корміць хлебам.

А толькі розум мой і твой жывы,
Па-мойму, іншай меркай мераць трэба:

Не метрам ад зямлі да галавы,
А мілямі ад галавы да неба!

А. Звонак.

Пытанні і заданні	Адказ
1. Якая цвёрдая форма верша выкарыстана А. Звонакам?	
2. Назавіце жанр твора	
3. Назавіце вершаваны памер першых чатырох радкоў	
4. Які тып рыфмоўкі ў першых чатырох радках?	
5. Якія алегарычныя вобразы выкарыстаны ў творы?	

ТЭКСТ ДЛЯ ВОДГУКУ

* * *

Чалавек – гэта літара космасу,
 Іерогліф, таемны знак.
 Ёсць прыкметы – прамыя і ўскосныя:
 Хтосьці прагне адказу.

Аднак –

Мы стаім перад небам, няўцямныя,
 І схіляемся да зямлі
 Перад тою, апошняю, ямаю –
 І бадзягі, і каралі...

І ў яе, як у Бога, пытаемся:
 Што за ёй? Што чакае нас?
 Ці за гэтым парогам і тайна ўся:
 Як пясочны, з рыдлёўкі, час?..

І ніхто знакаў тых не адолее,
 Складзі з літар не можа адказ, –
 Чалавецтва праграма школьная
 Нас вядзе яшчэ ў першы клас...

В. Зуёнак, 1998.

ДАВЕДКІ

Заданне 1.

Групы слоў	Арфаграфічныя правілы
1) шніцаль, менеджар, ордар, прынтар	У запазычаных словах канцавыя ненаціскныя часткі <i>-эр, -эль</i> перадаюцца як <i>-ар, -аль</i>
2) шэравокі, мэтазгодны, рэдкалесе	У першай частцы складаных слоў гук [э] захоўваецца і абазначаецца літарай <i>э</i>
3) раўнд, фаўна, скаўт	У сярэдзіне слова пасля галосных перад зычнымі пішацца <i>ў</i> (у нескладовае)

Заданне 2.

Фразеалагізмы-сінонімы	
як свет светам	век вечны
свет гарыць	сыр-бор разгарэўся
ні сыры ні печаны	ні рыба ні мяса
біцца як рыба аб лёд	свістаць у кулак
сціскаць у кулак	запрагаць у аглоблі

Заданне 3.

Тып слоўніка: 1) *слоўнік антонімаў*; 2) *беларуска-рускі слоўнік*; 3) *слоўнік амонімаў* (за адказ “Тлумачальны слоўнік” – 0,5 бала); 4) *слоўнік эпітэтаў*; 5) *этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў*.

Заданне 4.

Аўтарскі наватвор	Утваральная аснова	Спосаб словаўтварэння
1) запрыгоршчыць	<i>прыгаршч(ы)</i>	<i>прыставачна-суфіксальны (за + прыгаршч + ы (ць))</i>
2) вырайніца	<i>вырай(і)</i>	<i>суфіксальны (вырай + ніц(а))</i>
3) нявестціца	<i>нявест(а)</i>	<i>суфіксальна-постфіксальны (нявест + і (ць) + ца)</i>
4) азёрнавокі	<i>азёрн(ы) + вок(а)</i>	<i>складана-суфіксальны (азёрн + а + вок + і)</i>
5) тэлемананка	<i>тэлевізійн(ая) + мананк(а)</i>	<i>складанаскарочаны (тэле + мананк(а))</i>

Заданне 5.

Прыклад	Сказ з колькасна-іменным спалучэннем
1 пуд = 16, 38 кг	Адзін пуд роўны шаснаццаці цэлым трыццаці васьмі сотым кілаграма
1 фунт = 0, 454 кг	Адзін фунт роўны нулю цэлым чатыромстам пяцідзесяці чатыром тысячным кілаграма
1 фунт = 410 г	Адзін фунт роўны чатыромстам дзесяці грамам
1 унцыя = 29, 86 г	Адна унцыя роўная дваццаці дзевяці цэлым васьмідзесяці шасці сотым грама
1 залатнік = 4, 26 г	Адзін залатнік роўны чатыром цэлым дваццаці шасці сотым грама

Заданне 6.

Сказ	Часціна мовы	Член сказа
1. Спявалі б і рыба і рак, ды голасу брак.	<i>дзеяслоў (бракуе, няма)</i>	выказнік
2. Колькі не плача слеп – усё роўна не бачыць свет.	<i>назоўнік (сляпы)</i>	дзеяснік
3. Што скоро, то не спора.	<i>кароткі прыметнік (Што робицца хутка, тое не будзе спорным); дапускаецца варыянт: прэдыкатыўнае прыслоўе</i>	выказнік
4. За шматок кішкі сем вёрст пшкі.	<i>прыслоўе (нешшу)</i>	акалічнасць
5. Купіў бы, ды купіла прытупіла.	<i>назоўнік (грошай няма)</i>	дапаўненне

Заданне 7. 1а; 2б; 3в; 4а; 5 в.

Заданне 8.

Літаратурна-мастацкі напрамак	Характарыстыкі напрамку
Барока	3. Часцей героямі барочных твораў былі пастухі і пастушкі, якія жывуць у ідэальным свеце. 4. Барока як літаратурна-мастацкі напрамак узнікае ў XIX ст.
Рамантызм	1. Адным з галоўных прынцыпаў мастацтва рамантызму быў прынцып нарматыўнасці мастацтва. 4. Рамантызм як літаратурна-мастацкі напрамак узнік у Амерыцы ў канцы XVIII – пачатку XIX ст.
Мадэрнізм	3. У кантэксце гэтага напрамку можна разглядаць творчасць Міколы Гусоўскага, Яна Баршчэўскага, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча. 5. Характэрнымі для мадэрнізму з’яўляюцца наступныя жанры і жанравыя разнавіднасці: падарожныя нататкі, элегія, ідылія, меладрама, слязлівая камедыя

Рэалізм	<p>2. Асноўным героем літаратурна-мастацкага напрамку рэалізму з'яўляецца экзальтаваны высакародны пакутнік, які расчараваўся ў жыцці.</p> <p>3. У аснове рэалістычнага мастацтва ляжаць прынцыпы кампазіцыйнай нарматыўнасці і статычнасці характараў</p>
---------	--

Каментарый. Рэкамендуецца ацэньваць кожную знойдзеную няправільную пазіцыю па 0,5 бала.

Заданне 9.

Факты, з'явы, мастацкія вобразы, назвы мастацкіх твораў	Пісьменнік
"Credo", рэпрэсіі, рэабілітацыя, мая шыпшына	Уладзімір Дубоўка
Саматэвіцкая сямігодка, "Балада аб чатырох заложніках", Алеся	Аркадзь Куляшоў
Гомельшчына, "Трывожнае шчасце", вобразы сучаснікаў	Іван Шамякін
Магілёўшчына, "філалагічнае пакаленне", "Дзівак з Ганчарнай вуліцы"	Іван Чыгрынаў

Орша, Кіеў, "Сівая легенда", дэтэктыў	Уладзімір Караткевіч
Кіраваградчына, Галгофа, "Пастка", тэма вайны	Васіль Быкаў

Заданне 10.

Пытанні і заданні	Адказ
1. Якая цвёрдая форма верша выкарыстана А. Звонакам?	санет
2. Назавіце жанр твора	байка
3. Назавіце вершаваны памер першых чатырох радкоў	5-стопны ямб
4. Які тып рыфмоўкі ў першых чатырох радках?	перакрыжаваная рыфмоўка
5. Якія алегарычныя вобразы выкарыстаны ў творы?	жырафа і вожык

Падрыхтавалі
Вольга ЗЕЛЯНКО,
Вячаслаў КАРАТКЕВІЧ,
Аляксандр РАДЗЕВІЧ,
Святлана ЯКУБА.

Цікава ведаць

АГУЛЬНАНАЦЫЯНАЛЬНЫ ДЫКТАНТ

Дыктант (лац. *dicto* – дыктую) – від пісьмовай работы для замацавання і праверкі ведаў, трэніроўкі навыкаў пры вывучэнні якой-небудзь мовы. Выкарыстоўваецца пры навучанні арфаграфіі і пунктуацыі.

Пры падрыхтоўцы агульнанацыянальнага дыктанта кіруюцца прынцыпамі адзінства часу, тэксту, парадку правядзення, крытэрыяў праверкі, добраахвотнасці ўдзелу, прафесійнага падыходу да праверкі.

На Украіне агульнанацыянальны дыктант на ўкраінскай мове праводзіцца з 2000 г. Ён трансляецца па радыё 9 лістапада – у Дзень украінскага пісьменства і мовы. У 2010 г. без адзінай памылкі яго напісалі толькі трое ўдзельнікаў з больш чым 11 тысяч – святар, карэктар і навуковец-біёлаг. Толькі адну памылку дапусцілі 177 удзельнікаў.

Першы "татальны дыктант", арганізаваны студэнцкім клубам гуманітарнага факультэта "ГЛУМ-Клуб", адбыўся 11 сакавіка 2004 г. у Новасібірску. Потым "татальны дыктант" стаў праводзіцца штогод і з універсітэцкага мерапрыемства ператварыўся ў агульнагарадскую акцыю, а потым і агульнанацыянальную. Удзельнікі – людзі самых розных прафесій і узростаў: школь-

нікі, студэнты, выкладчыкі, чыноўнікі, бізнесмены, офісныя работнікі, пенсіянеры. Спачатку вядомых людзей запрашалі выступіць у ролі дыктараў тэкстаў, потым вядомыя пісьменнікі пачалі пісаць для дыктанта эксклюзіўныя тэксты. У 2010 г. аўтарам стаў Барыс Стругацкі, у 2011 г. – Дзмітрый Быкаў, у 2012 г. – Захар Прылепін, у 2013 г. – Дзіна Рубіна, у 2014 г. – Аляксей Іваноў, у 2015 г. – Яўген Вадалазкін. Татальны дыктант – 2010 атрымаў нацыянальную прэмію ў галіне развіцця грамадскіх сувязяў "Срэбраны лучнік" як найлепшы расійскі грамадскі праект.

У Расіі праходзяць і агульнанацыянальныя дыктоўкі на тувінскай ("Тыва дыл кырында бугуденин диктантызы"), чувашскай ("Пётём чавашсен пёрлёлхлё диктанчэ") і ўдмурцкай мовах ("Бадзым удмурт диктант").

У Беларусі агульнанацыянальны дыктант на беларускай мове праводзіцца з 2007 г. 21 лютага, у Міжнародны дзень роднай мовы. Такія акцыі таксама папулярныя ў Польшчы, Францыі, Кітаі. У ЗША праходзяць чэмпіянаты краіны сярод школьнікаў па англійскай арфаграфіі – "Spelling Bee".

Паводле матэрыялаў інтэрнэт-рэсурсаў.